

BALABÁNOVA CHŮZE PO LANĚ

Jan Balabán: *Boží lano, Vetus via, Brno 1998, Edice dobré četby sv. 6, doslov Petr Hruška, 52 s., náklad a cena neuvedeny*

Proza Jana Balabána Boží lano střízlivým jazykem a do jisté míry i svým smyslem navazuje na autorovu povídkovou sbírku Středověk (Sfinga, Ostrava 1995). V obou případech je jádrem prozaického textu snaha po postupném ohledávání skutečnosti a po sblížení s realitou. Ve Středověku — zajímavém mýtotočnými citlivostmi — se však čtenář ještě setkával se zbytky postmoderních „záchodkových konvencí“, v jejichž rámci vnější zajímavosti až podezřelá pikantnost slouží k vyvíjení efektní, avšak v podstatě plané estetické energie. Boží lano psal zřetelně vyzářejší autor akceptující nutnost dobrat se především tvaru vlastního životního kříže.

Tři části útlé knížky jsou spojeny volně migrujícími motivy vytvářejícími jednotný celek. Základní zážitky tvoří zkušenost pobytu na americkém kontinentu, konfrontace s dětstvím a s cizotou současnosti, zvládanou evokováním autentických podob lásky. V jistém smyslu je tedy ostravská Poruba a dálnice ve státě New York pro Balabána totéž: prostředím, v němž se člověk naléhavě doptává po svém já rozostřeném v čase.

Někde v pozadí se ozývá kerouacovská tradice volné osobní výpovědi o „cestě“. Ta byla ovšem už mnohokrát zneužita jako inspirace k rozmařilému žvanění. Jenže Balabán v patrné tísní vede věcný dialog sám se sebou a s věcmi, sice ztotožněn s podstatnými zážitky, avšak v reflexi, a tedy stále ve střehu. Poznáváme se v člověku obklopeném poctivě identifikovanými a postupně objasňovanými pochybnostmi. Proto u této oproštěné výpovědi dokáže čtenář setrvat. Odměnou za soustředěnou pozornost se může o Boží lano zachytit, aby se na chvíli dobral vnitřního klidu. Právě čistota Balabánova výrazu odlišuje jeho prózu od běžných literárních imitací spontaneity. V základě textu je zřejmá dosti vzácná vůle ke kázni a touha po dobrém díle. Je to dobře vidět na tom, jak Balabán zachází s erotickými motivy. I k milostnému objetí (k touze umocněné prožitkem pobytu v USA a v Kanadě zcizujícího soukromí) se tu dospívá z hloubky zdrženlivosti, tedy z něhy, a ni-

koliv z násilnických puzení rozplevelené maskulinity.

Charakter „vnitřního cestopisu“ je patrný zejména v první části (Americká elegie), ale je charakteristický pro Balabánovu výpověď jako celek. Slovem, jež neslouží pouze k odregagování nutkavých osobních pocitů, je svět od základu kultivován. Tam, kde s obavami čekáme obvyklou sebevědomou řečností padající do prázdna, monolog, jaký se většinou tím lépe píše, čím hůře se pak čte, otevírá se před námi svědectví dobře vypracovaného, projasněného textu, zbaveného nadbytečných vnějšností. Autor se našťásti nepřehrabuje v kuriozitách, nevymetá s námi zaplivané kouty, nýbrž ho prostě provázíme na obtížné pouti domů. Přitom pravým domovem není jen přítomnost teď a zde. „*Pak letadlo přistálo opět v Evropě. Znovu jsem nastoupil do tramvaje a najednou tu pro mě nebylo místo.*“ (Studené jaro) Balabánův zájem se upíná vždy tam, kde zůstává zachováno jisté tajemství. Proto, a také množstvím optických detailů, próza Boží lano funguje jako zdrženlivá lyrickoepická struktura, nenápadně se překlánějící do řádu poezie.

V materiálu použitým k vybalancování okamžité křehké rovnováhy vidím určitý problém: opravdu se lze v 90. letech 20. století zcela svěřit všem těm poštolcům, kolčavám, veverkám, fazolím, česneku, a tedy celkem vzato stále stejnému tradičnímu repertoáru jistot, jaký opatrujeme v české literatuře už 150 let? Pak-li ano, je ještě dobře. Přece bychom si však, my lidé odsouzení nést břemena průmyslové společnosti, už jednou zasloužili novou reflexi svého rozporného aktuálního vztahu k přírodním elementům.

Jan Balabán ovšem není idylik. Zejména ve třetí části svého niterného cestopisu (Znamení) vykazuje sklony k dosti divokému humoru. Polemické grimasy se mihnou tam, kde autor medituje o zvyklostech své vlastní církve. Jako katolík bych na okraj pocitů evangelíka podotkl, že každý neseme svá břemena, a jak tuším, nikde ani není psáno, že to máme mít se svými církvemi a ony s námi lehké. Proč taky a k čemu by to bylo dobré?

Zásadní předností duchovní reflexe docílené v Božím laně je jasné vědomí, že velkou dobou nabídkou zla je pokušení vrhnout se do prázdna. Tato specifická metafyzická

hrozba moderny přetrvává do našich časů. Nelze se nechat spoutat nekonečnými smýčkami literárních asociací, aniž bychom si upřeli právě to podstatné, co činí náš úděl lidským: touhu po členění, diferencování světa, po živé tváři tvaru.

Jan Balabán se propracoval k vůli po jasném vidění. Při vši nevykoupenosti světa, kterou tak živě pocituje, zpřítomňuje znovu a znovu člověka v konkrétní realitě a vystavuje ho palčivé touze po lásce počínající vzájemným obdivem muže a ženy, směřující k objetí a k následnému přesahu. V podstatě je Boží lano zprávou o úporném zachraňování se před prázdnotou. Je to tak: „*Když bojujeme, jsme směšní. Když se vzdáváme, stáváme se vězni.*“ (Znamení) Podstatný, až osudový rozpor mezi pýchou současného člověka, který si tak velice váží sám sebe a své integrity, a mezi tísněmi, do nichž se právě svou samotou přivádí, je málokde v současné české literatuře postižen tak čistě a nerozpovídáně jako v Božím laně. Jan Balabán má smysl pro poctivý, dokončený text, pro spontánní, a přesto ukázněný výraz, oproštěný od nadbytečných improvizací. Je správcem významného básnického talentu.

Pavel Švanda

DILEMA CIZINCŮ

Egon Hostovský: *Listy z vyhnanství, Úkryt, Akropolis, Praha 1998, Spisy Egona Hostovského sv. 4, 205 s., náklad neuveden, cena 180 Kč*

Již z názvu dvou prozaických knih obsažených ve čtvrtém svazku Spisů Egona Hostovského — Listy z vyhnanství a Úkryt — lze usoudit, že autor se v nich věnuje jednomu ze svých erbovních témat, tématu cizince. S dobou vzniku obou knih — 1940 a 1943 — nepochybně souvisí i značná exploatace dalšího symptomatického autorova motivu — nevěry a zrady.

Povídkový soubor Listy z vyhnanství autor sám označil jako „Apoteózu země, do níž se nevrátím...“ Vlastenecký akcent celého souboru je jistě více než pochopitelný, avšak obvykle je až příliš explicitní, exaltovaný, k patosu až sentimentu směřující (tedy do sféry u Hostovského skutečně velmi nezvyklých). Takový je především až křečovitý závěr poslední povídky Zápisky Bedřicha Davida

o velké nevěře; taková je i povídka úvodní, Zapomenutá pěšinka. Ostatní povídky tvoří vesměs více či méně útržkovité příběhy exulantů, v nichž často mají svou více či méně zřetelnou funkci alegorie a motivy biblické, židovské i křesťanské.

Poměrně ucelený děj má povídka Přízraky, která je jakousi skicou k pozdější novele Úkryt: Vypravěče v exilu navštíví neznámý muž a postupně mu svěří svůj příběh a své dilema — vrátit se do Prahy s „nesmírně důležitým“ vzkazem od vůdců zahraničního odboje a vystavit se zcela jistému zatčení a smrti, anebo zůstat v exilu, zradit své „poslání“, ale zato zůstat věrný ženě, která jen na něho spoléhá a čeká kdesi ve Švýcarsku? — Muž se nakonec rozhodne pro odjezd do Prahy, neboť v chudobném emigrantském hostinci, kde večerí se svým posluchačem, dojde k — patetickému — závěru, že „zradit lze jen Ježíše Krista“.

Také český inženýr, vypravěč novely Úkryt, vyřeší dilema podobného druhu ve prospěch sebezahubné odbojové akce. V inženýrově příběhu však mnohem méně než v Přízracích dominuje motiv nevěry a zrady; neméně významné jsou i aspekty další, těžko odděleně pojmenovatelné a splývající do onoho zmiňovaného erbovního tématu cizince.

Inženýr je cizincem v mnoha směrech; nejen v zemi, kde se skrývá, ale především v době, v níž žije, v dějích, které jdou kolem něj a mimo něj, jsou nepochybně součástí jeho vlastního života, a přece inženýr je okolnostmi zcela zbaven možnosti nejen do tohoto dění jakkoli zasahovat, ale i jen se ho vůbec účastnit. Do jeho dilematu (splnit sebevražedný odbojový úkol a být „ještě chvíli člověkem“, „spolutvůrcem příštích dnů“, anebo couvnout a vrátit se „z života do prázdna“) se promítá častá (v některých případech věčná) touha (či pokušení?) všech cizinců, ahasverů, bludných Holanďanů, pozorovatelů, netečných diváků... Touha (pokušení) splynout, patřit někam a k někomu, angažovat se. Je samozřejmě logické, že naplněním této touhy cizinec — přestává existovat.

Již citovaná slova o „spolutvůrci příštích dnů“ nepochybně ve střední Evropě na konci 20. století mohou evokovat i tvůrce „světlych zítřků“. A je skutečně pozoruhodné, kolik prvků myšlení — řekněme — totalitního je obsaženo v inženýrově-cizincově rozhodnutí: